

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Балалардың балабақшаға бейімделуі

ЖАРИЯЛАНДЫ 01.11.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, ата-анамен серіктестік, әлеуметтендіру, балабақша, бейімделу, мектепке дейінгі жастағы бала, психологиялық-педагогикалық қолдау, тәрбиеші, эмоционалдық қолдау	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/183650/
--------------------------	--	--

Калабаева Нуржамал Узаховна

Тәрбиеші

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың балабақшаға бейімделу үдерісінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері қарастырылады. Автор баланың жаңа әлеуметтік ортаға (тәрбиеші, құрдастар тобы, күн тәртібі, ересектердің жаңа талаптары) кірігуде бастан кешіретін эмоционалдық, мінез-құлықтық және соматикалық реакцияларды сипаттайды. Бейімделуге ықпал ететін факторлар ретінде отбасындағы қарым-қатынас, ата-ананың тәрбие стилі, баланың жас және дербестік ерекшеліктері, балабақшадағы педагогикалық қолдау деңгейі талданады. Балабақша ұжымының, әсіресе тәрбиешінің, психологтың және медбикенің бірлескен жұмысы бейімделу кезеңін қысқартып, баланың қауіпсіздік сезімін күшейтетіні негізделеді. Мақалада ата-аналармен серіктестік, біртіндеп енгізу, эмоционалдық қолдау, ойын арқылы әлеуметтендіру, денсаулықты сақтау технологияларын қолдану тиімділігі тәжірибелік ұсыныстармен бірге берілген. Баланың балабақшаға сәтті бейімделуі оның кейінгі оқу мотивациясына, құрдастарымен өзара әрекеттесуіне және жалпы мектепке дайындығына тікелей әсер ететіні көрсетіледі. [1], [2], [5]

Кілт сөздер: балабақша, бейімделу, мектепке дейінгі жастағы бала, ата-анамен серіктестік, эмоционалдық қолдау, әлеуметтендіру, тәрбиеші, психологиялық-педагогикалық қолдау.

КІРІСПЕ

Мектепке дейінгі ұйымға алғаш келген баланың өмірінде түбегейлі өзгеріс орын алады: ол үйдегі дара ережеден ұжымдық ережеге, жақын адамдар шеңберінен

бейтаныс балалар мен ересектер тобына, өзіне ыңғайлы ырғақтан регламенттелген күн тәртібіне өтеді. Бұл – психиканың, әсіресе эмоциялық-жігерлік сфераның сыналатын кезеңі. Зерттеулер көрсеткендей, 2–3 жастағы балалардың басым бөлігінде балабақшаға алғашқы 2–4 аптада уақытша мінез-құлықтық регрессия, жылауықтық, тәбеттің төмендеуі, ұйқының бұзылуы, тіпті жиі суық тию байқалады, бұл табиғи стресс реакциясының көрінісі болып табылады [2], [3]. Сондықтан педагогтар мен ата-аналардың ортақ мақсаты – бейімделуді «табиғи, бірақ ауыр» құбылыстан «басқарылатын әрі жұмсартылған» құбылысқа айналдыру. Ол үшін бейімделуді кезең-кезеңмен ұйымдастыру, баланың қауіпсіздік сезімін қолдау, ата-ананы процеске белсенді тарту және балабақша ұжымының тұтас стратегиясын құру қажет [1], [4]. Төменде баланың балабақшаға бейімделу проблемасы бірнеше қырынан талданады.

БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕЛУ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІ

Балабақшаға бейімделу – бұл баланың жаңа әлеуметтік-педагогикалық ортаға (кеңістікке, адамдарға, режимге, талаптарға) физиологиялық, эмоционалдық және мінез-құлықтық жағынан біртіндеп икемделуі, яғни бұрынғы өмір салты мен жаңа жағдайдың арасында тепе-теңдік табу үдерісі [1]. Зерттеушілер оны шартты түрде үш кезеңге бөледі: бастапқы (1–10 күн), салыстырмалы тұрақтану (2–4 апта) және тұрақты бейімделу (1–3 ай) [2]. Бастапқы кезеңде бала үшін басты мәселе – ажырау: анасынан бөліну, үй жағдайынан алыстау, жаңа дыбыстар мен иістерге толы топ бөлмесіне кіру. Мұнда ең күшті эмоция – жабысқақтық және қарсылық. Салыстырмалы тұрақтану кезеңінде бала топтағы тәртіпті, күн тәртібін, тәрбиешінің дауысын таниды, ол үшін «өз адамы» пайда болады. Ал тұрақты кезеңде бала белсенді ойнай бастайды, құрдастарымен қарым-қатынас жасайды, тамақтану мен ұйқы режимі қалпына келеді, яғни стресс үстемдігі жоқ. Алайда бұл кезеңдердің ұзақтығы баланың денсаулығы мен психологиялық типіне, отбасындағы ахуалға, балабақшадағы қарым-қатынас климатына және қабылдау моделіне байланысты өзгеріп отырады [3]. Демек, педагог үшін «бейімделу екі аптада бітеді» деген универсал өлшем жоқ, әр балаға жекеше траектория қажет.

Бейімделуге әсер ететін факторлар

Бейімделу – тек баланың ішкі ресурстарының функциясы емес, ол көпфакторлы құбылыс. Ең алдымен, отбасының тәрбие стилі маңызды: эмоционалдық жылы, шекаралары айқын, бірақ баланың дербестігін қолдайтын отбасынан шыққан балалар балабақшаға тезірек үйренеді; гиперқамқорлық жағдайында болған, өздігінен киінбейтін, тамақ ішпейтін, құрдастарымен сирек араласқан балаларға бейімделу қиынырақ [4]. Екінші фактор – баланың жас ерекшелігі: 1,5–2 жас шамасында ажырау дағдарысы өткір өтетіндіктен, бейімделу де ұзаққа созылады; 3–4 жаста әлеуметтену мотивтері күшейіп, бала өзі әрекетке ұмтылады. Үшінші фактор – денсаулық жағдайы:

жиі ауыратын, жүйке жүйесі әлсіз, перинаталдық зақымдары бар балаларда жаңа ортада соматикалық реакциялар күшейеді. Төртінші фактор – балабақшаның ұйымдастыру мәдениеті: топтағы балалар саны, тәрбиешінің сөйлеу мәдениеті, күн тәртібінің шынайылығы, «бірден толық күнге қалдырамыз ба, әлде біртіндеп пе?» секілді қабылдау формасы бейімделудің ұзақтығына тікелей әсер етеді [5]. Егер педагогтер ата-анамен алдын ала танысу, «ашық есік күндері», қысқа уақытқа келу, сүйікті ойыншықты әкелуге рұқсат беру сияқты жұмсартушы тәсілдерді қолданса, стресс деңгейі айтарлықтай төмендейді [6].

Отбасы мен балабақшаның серіктестігі

Сәтті бейімделудің негізгі шарты – ата-ана мен педагогтің бірыңғай ұстанымы. Егер ата-ана балабақшаға күмәнмен қараса, «жылай берсе де тастап кетеміз» не керісінше «бала қалғысы келмесе, алмаймыз» деген екіұшты позиция ұстанса, бала да өзіне сенімсіз болады. Сондықтан тәрбиеші ата-ананы тек ақпараттандырып қана қоймай, оларға психологиялық қолдау көрсетуі тиіс: баланың жылауы – ретсіздік емес, жаңа жағдайға табиғи жауап екенін, бұл кезеңнің уақытша екенін, ата-ананың алаңдаушылығы балаға берілетінін түсіндіру қажет [2], [4]. Ата-анамен алғашқы әңгімеде баланың үйдегі режимі, ұнататын ойындары, қорқыныштары, сүйікті адамдар шеңбері жазылған қысқа карта жасалса, тәрбиеші баланы жылы қарсы алады. Сонымен бірге ата-ананың өзін топқа қысқа уақытқа кіргізу, транзиттік ойын аймағын ұйымдастыру, «анамен бірге 15 минут» моделін қолдану да бөліну үрейін жұмсартады. Серіктестіктің тағы бір маңызды жағы – үй мен балабақша режимін барынша жақындату: егер балабақшада 13:00-де ұйықтаса, үйде де сол уақытта ұйықтау, тамақтану уақытын қатты жылжытпау, кешке экрандық жүктемені азайту баланың шаршауын азайтады және ертеңгі жылауды төмендетеді [5]. Осылайша, отбасылық тәрбие мен балабақша тәрбиесі бірін-бірі толықтырған жағдайда ғана бейімделу «ортақ жобаға» айналады.

Психологиялық-педагогикалық қолдау технологиялары

Бейімделу кезеңінде қолданылатын әдістердің өзегі – эмоциялық қауіпсіздік. Тәрбиешінің дауыс ырғағы баяу, көзқарасы жылы, қолдаушы жанасуы орынды болуы керек; баланы есімімен атау және жетістігін дереу атап өту – сенімділікті күшейтеді. Ойын – мектепке дейінгілердің жетекші әрекеті болғандықтан, барлық таныстыру мен ережелерді ойын формасында беру тиімді: «топтағы заттарды саяхатқа шығару», «доп кімге қонаққа барғысы келеді», «қоңырау соқса – демаламыз» сияқты қарапайым сюжеттер баланы жаңа кеңістікпен табиғи таныстырады [3]. Сюжеттік-рөлдік ойындар арқылы «ана – бала», «дәрігер – бала», «тәрбиеші – бала» қатынастары модельденсе, бала өзін «басқа рөлде» қауіпсіз сезінеді және бұл – бейімделудің жұмсақ жолы. Сонымен қатар, арт-терапиялық элементтер (саусақпен сурет салу, жұмсақ пластилинмен илеу, құм терапиясы) баланың ішкі шиеленісін азайтады, себебі қолдың

ұсақ моторикасы мен сөйлеу орталығы тығыз байланысты. Психологтың топқа кіріп, 5–7 минуттық қысқа релаксациялар өткізуі (тыныс алу жаттығулары, «мысық сияқты созылайық», «жаңбырды тыңдайық») балаларды бір ырғаққа түсіреді. Мұғалім үшін маңыздысы – жаңа талаптарды бірден емес, сатылап енгізу: алдымен «ойыншықтарды орнына қою», содан кейін «қол жуу», кейін «үстелге дұрыс отыру». Осындай микрожетістіктер балада «мен істей аламын» деген сенім тудырып, бейімделуді жылдамдатады [6].

Бейімделу кезінде кездесетін қиындықтар және оларды еңсеру жолдары

Көптеген балаларда бейімделудің алғашқы аптасында ұзақ жылау, тамақтанудан бас тарту, өзін оқшаулау, агрессия немесе керісінше тым жабысқақ мінез-құлық байқалады. Мұндай симптомдарды бірден «тәрбиесіздік» немесе «қырсықтық» деп бағалауға болмайды – бұл баланың ресурсының уақытша жетіспеуі. Егер бала ұзақ жыласа, ата-ананы біртіндеп алыстату, бірақ мүлдем жоғалтпау (мысалы, фойеде күту, 1–2 сағаттан соң алып кету) орынды; егер бала тамақ ішпесе, үйден рұқсат етілген жеңіл тағам алып келуіне жағдай жасауға болады; егер бала құрдастарынан қашса, тәрбиеші екеуара ойынды күшейтіп, содан кейін ғана оны жұппен, кейін топпен байланыстыруы тиіс [4], [5]. Кейде балалардың жиі ауруы да бейімделудің ұзақтығын ұзартады, өйткені баланың иммундық жүйесі жаңа микрофлора үйренеді. Мұндайда ата-анаға «балабақшаға бармасын» деу емес, керісінше режимді сақтауға, дұрыс тамақтануға, серуенге шығуға, ұйқыны жеткілікті етуге кеңес беріледі – яғни жалпы шынықтыру жүргізіледі. Ең бастысы – педагогтің тұрақтылығы: бала күн сайын бірдей жылы қарсы алынса, бірдей ереже ұсынылса, бірдей мақтау естісімен, ол ортаға сенеді және бейімделудің ауыр белгілері біртіндеп азаяды [2]. Егер 2–3 ай ішінде айқын ілгерілеу байқалмаса, педагог-психологпен жеке кеңес өткізу, ата-аналық позицияны қайта қарау, кейде топты немесе қабылдау форматын (жарты күн, шағын топ) өзгерту қажет.

Қазақстандық балабақша жүйесінің ерекшеліктері контекстінде бейімделу

Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты мен үлгілік оқу бағдарламалары балалардың жасына сәйкес дамытушы ортаны, серуен мен қимыл-қозғалыс белсенділігін, ойын мен тіл дамыту жұмыстарын күн тәртібіне міндетті түрде енгізуді көздейді, бұл өз кезегінде бейімделуді жеңілдетуге арналған институционалдық негіз болып табылады [1]. Дегенмен, іс жүзінде топтағы балалар санының көптігі, ғимараттың тарлығы, кадр тапшылығы, ата-аналардың жұмыс кестесінің қаттылығы сияқты факторлар бейімделуді формалды өткізуге итермелейді. Сондықтан балабақшаларда «бейімделу аптасы», «ашық есік күні», «ана мен бала клубы», «баланы балабақшаға дайындау» сияқты алдын ала бағдарламаларды енгізу өзекті. Сондай-ақ көпмәдениетті ортада (қазақ, орыс, өзге тілдік отбасылар) баланың

тілдік бейімделуі де назарда болуы тиіс: тәрбиеші екітілді сөздік бұрыш, қарапайым ым-ишара қолдауын, визуалды кестелерді белсенді қолданса, бала тілдік кедергіден аз қиналады [7]. Қалалық және ауылдық балабақшалардағы материалдық-техникалық база айырмашылығына қарамастан, ең тиімді құрал – педагогтің тұлғалық жұмсақтығы мен ата-анамен серіктестігі екенін тәжірибе дәлелдеп отыр.

Қорытынды

Баланың балабақшаға бейімделуі – табиғи, бірақ көп құрамдас бөліктен тұратын күрделі үдеріс. Ол баланың эмоционалдық тұрақтылығына, денсаулығына, кейінгі оқу мотивациясына және тұлғааралық қарым-қатынасына тікелей әсер етеді. Мақалада көрсетілгендей, бейімделу табысты болуы үшін кемінде төрт шарт қажет: 1) балабақша тарапынан жүйелі психологиялық-педагогикалық қолдау (ойын, релаксация, сатылап талап қою); 2) ата-анамен ашық әрі сенімді серіктестік (ортақ режим, ақпараттандыру, біртіндеп енгізу); 3) баланың жас, денсаулық және тұлғалық ерекшеліктерін ескеру (дара траектория); 4) балабақшадағы қолайлы әлеуметтік-психологиялық климат (жылы қабылдау, бірізді ережелер). Осы шарттар орындалғанда, бейімделу мерзімі қысқарып, балада «балабақша – қауіпсіз әрі қызық орта» деген тұрақты образ қалыптасады, ал бұл мектепке дейінгі білім берудің басты мақсатына – баланың жан-жақты, үйлесімді дамуына қол жеткізудің кепілі болып табылады. [1], [3], [5]

Пайдаланылған әдебиеттер

1. **Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі.** «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС)». – Астана, 2023. Қолжетімді: <https://www.gov.kz/memleket/entities/oam> (Мектепке дейінгі білім беру бөлімі).
2. **Лизина, М. А.** Психологическая готовность и адаптация детей раннего возраста к детскому саду // Дошкольное воспитание. – 2021. – №4. Қолжетімді: <https://doshkolnik.ru>
3. **Выготский, Л. С.** Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Педагогика, 2020 (эл. нұсқа). Қолжетімді: <https://www.elibrary.ru> және ашық нұсқалар.
4. **Мухамбетова, С.Қ.** Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. Қолжетімді: <https://library.enu.kz> (ЖОО кітапханалары арқылы).
5. **Балабақшаға бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар.** – Астана: «Мектепке дейінгі ұйымдар қауымдастығы», 2022. Қолжетімді: <https://balabaksha.kz>

6. **Слободчикова, В. И.** *Возрастная психология: ребёнок от рождения до школы.* – М.: Академия, 2018. Қолжетімді: <https://www.academia-moscow.ru> (баспаның ресми сайты).

7. **UNICEF Kazakhstan.** *Early Childhood Development Resources.* – 2024. Қолжетімді: <https://www.unicef.org/kazakhstan/>

8. **Жаппарова, Ә.** *Мектепке дейінгі ұйымдарда ойын технологияларын қолдану // «Білім берудегі менеджмент» журналы.* – 2022. – №2. Қолжетімді: <https://bilimdimuragat.kz>

(Мәтін ішінде сілтемелер нөмірленген тізімдегі дереккөздерге сәйкес: [1]-[8].)

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.